

הישיבה והבולד

מאת נחום אריאלי

שעבר היה בית המדרש מקום כינוס של יהודים תלמידי חכמים ושל יהודים סתם. היום קובעים בו עתים לתורה. לפנים בעיצומו של יום היה יהודי נחלש מעסקו ונעלם בבית המדרש לכמה שעות. יהודים אחרים היו, שמשנסתלקו מיומם הטורף, התנערו מן האבק של המשאומתן והפרישו את עצמם מן עולם החולין, וכינוסו את הווייתם לתוך תוכי תחום הרוח. שסיים גדולים לא היו, דפים ממורטים היו; ספרי עזר לא היו, אבל לומדים היו למכביר. מי לא למד תורה. כל אחד כשיעור הבנתו. למחצה ולשליש ולרביע. הכל למדו. יהודי קלויו נפוצים היו בכל מרכזי ישראל הגדולים. ולא מעט תלמידי חכמים גדולים נתגלגלו בין הספסלים, מהם שרישומם ניכר, ומהם נסתרים. שקבעת את שיעור גדולתם בתורה, רק על פי ריבוי הקמטים שבמצחיהם המורמים. בעלי מוחות ובעלי תריסין. ולא היה בכך משום חידוש. בחינה מובן מאליו.

אבל תכנית לימודים לא הייתה. צוותא לא הייתה. חסרה ההגדרה. לימוד שיש בו משום כח הרביע. ממילא הוא מתוכנן, ומשהוא מתוכנן, מאליו הוא מקבל את הגדרתו. לימוד בחינת קולקטיב, אפשר יש בו משום מקצוע, אפשר הוא גורע מן הקסם של לימוד היחיד. אך במקום זאת באה עוצמת הרבים ומכסה על מגרעות פה ושם. האינדיווידואל יכול שגוח לו יותר להתעלות לספירה עליונה. אבל אם אינו מצליח, הוא שוקע בעצבות. לעומת זאת לימוד שברבים מציל משעות של מצבי רוח. אחיזה יש כאן.

אך לא זו בלבד. —

לפנים כל התורה נלמדה בבית המדרש בעת ובעונה אחת. בקרן זווית אחת ישב יהודי, כל כולו זקן שיבה הנע כדרך אילן ברוח קלה; יושב ומת' עמק ב'עין יעקב'. אתה רואה בחוש היאך המים הזכים של האגדה מטבילים אותו בהם. אור של טהרה זורח במצחו הלבן. ואור זה אינו אלא אור חורר ממעין האורות של האגדה.

בקרן זווית אחרת יושב העמקן. זה שמסתכל עליך, ואתה משוכנע שאינו רואה אותך כל עיקר. הוא עצמו אשילחט. עיניו השחורות יוקדות ואין הן אופלות. כל כולו תפוס במקסם סוגיא המורה

אברכים בישיבה

אחד לשני ומקשרים זה בזה. עשרה יחידים ההולכים לקראת רב אחד. כל אחד בפני עצמו. כל אחד עם רבו. אמנם מזדמנים יחד, אמנם מחפלים יחד, אלא שלא ההודמנות ולא הפלפול עיקר, עיקר הוא הגאון שלשמו נזדמנו. הוא בלבד. כל השאר בטלים ממילא. כל אחד לא נתייחד שמו עליו. אלא שמו בחינת סרע הוא לרבו. נמצא, שגם אינדיקציה אין כאן. לאחר שנים שחלף מן רבו, רבו מתלווה עמו. ואפשר ששוב לא נשתייר ממנו, אלא רבו זה שלימדו, דרך זו שקנה בלבד. ולא גריעותא יש כאן. אלא שכדומה כוחות היחיד לא באו לכלל ביטוי.

מכאן אתה למד, ששוב אין מקום לדון עליו ועל הבריו, עליו ועל מקום לימודו, שאף המקום לא נתייחס אלא אחר גאון זה שקבע בו תלמודו. מוניטין יצאו למקומות נידחים בגין גדולי תורה ששהו בהם.

כך היה לפני. בתקופות השונות של שגשוג חיי התורה. בימי חכמי התלמוד ובימי הגאונים. בזמן הראשונים' ובתקופת האחרונים'. עד יסוד הישיבה הגדולה בוולאזין. לפני כמאה וחמשים שנה על ידי רבי חיים מוולאזין.

שוב לא היחיד המלמד המורה דרך, הוא המכה בפטיש, אלא הישיבה, הקולקטיב, היחיד-הגאון אף הוא אינו אלא פריט אם גם החשוב ביותר, חלק של המבנה העצום. אף מגלת היוחסין שוב אינה מזהה מקום-ישוב על פי יחידים-גאונים, אלא הישיבה היא שמרכות שמות עיירות ששיעור גודלן כפתחו של מחט ושמן חולף מסוף עולם ועד סופו.

וכדומה. שאין שיעור לקליעות שקלע בוקנו השחור כפחם.

ובמנה אחרת יושב יהודי קטן. מכונס בתוך עצמו ומעיין במורה נבוכים. יהודי שאין לו הגדרה לכאורה. עמקן? פלפולן? תלמודי? סוחר? בעל בית? בגדיו אינם מעידים עליו והוא אינו מעיד על עצמו. אחד פילוסופוס, שיותר משהוא עושה את הפילוסופיה קרדום לחפור בה, הפילוסופיה כבושה בו. ביום גילגל במקלו וכביכול מכר חצי עולם בשוק הסמרטוטים. אלא שתיגר דרך פילוסוף. אף זקנו חדליל, סייע לצורת תגרנותו. הוקן המעט והחיוך הרחב שניהם חברו כאחד. ואף על פי כן כל ריווחו אינו אלא מרוטה שחוקת, שספק אם יש בה כדי אכילת סעודת אחד, ובבית עשרה פיות. אין ספק מוציא מידי ודאי. מורה נבוכים ודאי יש בו כדי פירנוס תשוקתו לדברים עליונים. ספק אם ישבע נחת בבית, כאן בבית המדרש ודאי. מאליו מובן שהוא הולך לבית המדרש.

מעט מעט נתמלא בית המדרש. מניין מתפלל. וכמה מנינים לומדים. כל אחד בפני עצמו. כל אחד דבר כשלעצמו. כל מרחב התורה שרוע כמלוא המבט בבית מדרש קטן זה. כל כולו אינו אלא שלש פסיעות מן הפתח עד הבימה ושלש פסיעות מן הבימה עד הכותל שבדרום. כורת בינונית בין ספסל לספסל. וספסלים רבים לא היו. גשם נתרסק בשמשות. הם היה. נעים היה. מחיית נפשות. ותחום אחר, או סוג אחר של לומדים היו. מוגדרים לכאורה, אלא שכל הגדרתם, שהם תלמידי רב גדול זה, או גאון זה. צוותא לכאורה, אך לא עשרה יחידים, שחוטטים סמרים נמשכים מן

הישיבה, איפוא, בצביונה החדש אינה בית לימוד בלבד, כדרך בית מדרש, אלא בית חינוך. לא מקום איסוף וכינוס של מאות יחידים, אלא קולקטיב רשות יחיד המתמזגת ברשות רבים, וממנה שנו יוצא היחיד מגובש ומלוטש. יחיד שיצא מן הרבים ולא יחיד ביחידותו.

ומאז לא פסקה ההתפתחות. התכנים אינם מס- תנים, אבל הם פושטים צורה ולובשים צורה. מעין התחדשות חיצונית הנותנת רישומה בכל. ואחת ההתפתחויות היא יצירת בית המדרש הגבוה לתלמוד.

ג. הכולל

התורה לא ניתנה אמנם לשיעורין. תחומי גיל אינם מסמנים תקופות-סיום. אפשר עלייה במידה שהלומד שיקע עצמו בלימודו. — אך כיון שהלימוד הישיבתי יצא כביכול מדין לימוד סתמי ונכנס לכלל לימוד-תכנית, הוא קיבל חוקיות משלו. ידוע בעולם הישיבות, אחד שנשא אשה, אינו ממשיך את לימודו בין כותלי הישיבה, והרבה טעמים לדבר. כאב לסעמים יש לראות בשכל הישר הפשוט המחייב דבר זה. תכנית הלימודים המצויה בישיבות אינה יפה בשביל כל אדם. יש להסתגל אליה. ומשאם בתנאים מיוחדים שהוא מצוי בהם לא יוכל להסתגל לתכנית, הוא מהווה גורם מפריע. התכנית דורשת בראש וראשונה השתחררות מכל עול חיצוני, והשמעות לסדרים בלתי מקובלים. לא מן התימה שבישיבות מסוימות הנהיגו שיעון משלהן. כאילו הונס הישיבתי הוא מעבר לזמן המקובל בעולם. חצות הלילה אין לה אותה משמעות כפי שמבינים אותה אנשים דרך כלל. אין זאת אומרת שבחור הישיבה אינו חי חיים מסודרים. הוא חי חיים מסודרים אלא שהם מסודרים רק בתנאי הישיבה. על כן רק טבעי הוא, שאחד הנושא אשה ומתחיל לחיות חי חברה מקובלים הוא כזמורת זרע בין אותם הכתלים שהיה רגיל בהם עד כאן. ממנו אין לדרוש אותה דרישה אלמנטרית הנדרשת מכל אחד בישיבה, ואם הוא מוצא מכלל הדרישות, הוא ממילא אינו שייך לתחום זה. כורח המציאות הוא שקבע סיום בעולם הישיבות. לא סיום במובן של פסיקה. אי לא סיום במובן של דיפלומה. אלא סיום התכנית הקבועה והיפה בתנאים מסוימים.

ומאידך, יציאת דופן זו יש בה משום יחסי גומלין. לא רק הנשוי מפריע לתכנית של הישיבה, אלא תכנית הישיבה מפריעה גם לו. שהרי תקופה חדשה נפתחת לפניו. אותה דרך חשיבה שסיגל לו עד כאן שוב אינה יפה מכאן ולהבא. עד כאן נצטמצם בכמות, עכשיו הוא חייב לצאת למרחב. עד כאן למד סדרים — תרתי משמע: נשים, נזיקין, ובזמנים קבועים הקרויים סדרים, מכאן ואילך, הוא לומד ש"ס ובכל עידן. עד עכשיו היה סמוך על שולחן ראשי הישיבה; שמע את שיעוריהם והם כיוונו את דרך לימודו וצורת חשיבתו, עתה הוא סמוך על שולחן עצמו. הוא נעשה בעל בית ברשות עצמו. נמצא, איפוא, שלא חצויר כל-מזיגה בין האחד שכל כולו אי צמידות לזמן ומאידך כל כולו צמוד לדרך לימוד בחינת כזה ראה וקדש, לבין אחד. ששוב אינו יכול לתמרן עם הזמן ואינו יכול להיות צמוד לתכנית. על כן הישיבה בצביונה החדש לא יכלה להרשות לעצמה להשאיר את הנשואים בין כותליה.

ואמנם מנהיגי ישיבות בתקופות מסוימות לא ראו צורך מיוחד לדאוג לאברך היוצא לרשות עצמו. נשאר מעין קשר סנטימנטלי בלבד בין חשנים היו שהמשיכו לרקום את מסכת לימודם במסגרות

מספרים: כשיסד רבי חיים מוולאזין את ישיבת וולאזין, טענו כמה בעלי בתים, היתכן? גותנים לבחור ישיבה סעודה כדי שלש פעמים ביום, מטה מוצעת, דואגים לכל צרכיו ונוסף על כך דמי כיס, שמא לא תזוה עליו דעתו ולא יפול בנאות? אמר רבי חיים: הייתי בבית המרחץ והבלין שפשוף את גבי. אגב עבודתו העירוני לו, כמה העלות בענין מלאכתו, שפשוף למעלה, חזק, חלש. גער בי הבלין: לי אתה אומר, אני עוסק בבלנות שלושים שנה, לי אתה אומר? משמע שגאווה היא מעין כרית, מוטב שתהיה אצל בחור ישיבה.

קשה לקבוע מסמרות מה היו המניעים הפסי- כולוגיים שגרמו ליסוד וולאזין. מצד אחד לא היה משום חידוש בעצם הרעיון של הקמת ישיבה. אף על פי כן מודקרת וולאזין כתופעה שאינה שכיחה כל עיקר. היא אב לישיבות שקמו לאחריה. מעין ראש חץ המסמן צביון חדש. תחילה בצורת ההת- ארגנות, ולאחר מכן בשינוי דרך הלימוד, שאף הוא בוולאזין נוצר על ידי רבי חיים סולוביצקי מבריסק.

והדשנות מרחיקת לכת זו בדרך הלימוד, זו המבוססת על יסוד האנליזה, היא שיצרה למעשה את הישיבה החדשה על כל גילוייה. מעתה שיטה יש כאן. שיטה מבוססת המשלימה את התפתחותו השכלית של הלומד.

נמצא, שהמבנה העצום החדש, שתחילה בנייתו בוולאזין היתה בשנת 1803, הלך ונשתכלל, הוסיף קומות ושיפר שיפורים מבסנים ושיפוצים מבחור. הקומה הראשונה היא עצם כינוס בני גיל אחד כמעט לשם מטרה אחת. לאחר מכן נוצרה תכנית לימודים, שהלכה וקיבלה את גיבושה במרוצת השנים. ולאחר מכן השיטה הבריסקאית שכבשה את כל ישיבות ליטא. על רקע השיטה הזאת נוצרה ספרות תורנית נרחבת. שיעורים מעמיקים של ראשי ישיבות גדולים, פיתחו אותה, הסבירו אותה והוסיפו בניני פאר למופת. מעתה אסכולה יש כאן. והישיבה היא כמכללה רבת שלוחות.

הישיבה בהתפתחותיה השונות יצרה דפוס חדש של בן ישיבה. לא זו בלבד, שהפרישה אנשים לתורה, שניתקה אותם כמעט לחלוטין מעולם החולין, אלא גם, ואולי בעיקר, יצרה את דפוס האדם החדש: עם הליכי מחשבה לא מקובלים, עם אורח חיים מיוחד במינו. היא, למעשה, הוציאה מן הכת אל הפועל אותו רצון ררום בכל אדם לחיות על פי הבנה עצמית, ולא חיים בחינת חיקוי, כדרך אנשי רחוב.

ומכאן התבדל בין גאוות בן הישיבה לגאוות הבלין. שגאוות בן הישיבה, היא גאוות על היות אדם, שאינה גאוות כלל אלא זקיפות הקומה האנר שית המייחדת את האדם משאר בעלי חיים. ואילו גאוות הבלין, היא על היותו בלין, לא על הייחוד שבי, אלא על דבר שאינו בר-מחזות כאדם. וכיוון שהוא מתגאה בכך הריהו מזדהה הזדהות בלתי חצויה עם דבר שכל ערכו כקליפת השום, ויותר מבלנות לא עלתה בידו.

שוב אין אתה מתקשה בהגדרה. היחיד שבאדם, וכל אדם במשמע, בא לכלל ביטוי על ידי יצירת הישיבה. שוב ניתן הדגש לא על הרב בלבד, אלא גם על התלמיד. בעולם נתפרסמו תלמידי ישיבות גדולות לא פחות מרבותיהם. לא הרב טפל לישיבה ולא התלמיד טפל לרב, אבל שניהם כאחד משלימים זה את זה, בחינת אורגן. בקומפוזיציה אין טפל ואין עיקר, יש הרמוניה אחת גדולה היוצרת סימ- פוניה מושלמת.

לולו טקס לוקא'א, נאטא, יאמאט שלט, יסט, 'סיקמולט, "שלט נאטא", עימאט לואי

שיעור בישיבת "חברון", בירושלים

ישיבה מיוחדת לנשואים יוצאי הישיבה של הבחורים עוד בתקופת הנצי"ב ישבו בוולאזין כששים אברכים פרושים. ולמעשה היה כאן משום חזרה על אותה דרך לימוד של בית המדרש. אלא שהכולל נזקק לשמור על הקיים. שמנהגו של עולם אדם נוצר אשה, אם חמיו אמיד, הוא מסמיכו לשולחנו והאבן פורש לבית המדרש לשתיים שלש שנים. לאחר מכן יורד מעל שולחן חמיו ולומד דרכי משק ומתן. אם מבין בתורה הוא, עושה את עסקי טפלים ואת תורתו עיקר. אם בינוני הוא, מחפשו עם תורתו ונעשה בעל בית מכובד. מין תלמיד חכם לשעבר. והנה בא הכולל ודואג לכלכלת כל אברן. ומאפשר לו ללמוד כאות נסשו.

יתר על כן ככל שגיל הנשואין נעשה צעיר יותר ונתרבו יוצאי הישיבות הביא הכורה ליסוד כוללים מתוך שתי סיבות עיקריות התלויות זו בזו. לסוגים שבחור הישיבה השתה את נשואיו ככל האפשר, קנה קנין מרובה בתורה, ומשנשא אשה לא היתה סכנה גדולה שיפרוש מחיי תורה, לאחר שהתורה חדרה בו במדה יתירה: בממילא לא נזדקקו לאמצעי כולל לשמור כביכול על תורתו. אולם משגיל הנשואין פחת ושוב אינו מצוין גדולה בתורה, מן הכורה לדאוג לעתידו הרוחני. כיום אין כמעט ישיבה שאין בצדה כולל של אברכים.

אולם כורח אחר הביא גם למגמתיות בכולל. ושוב אין לראות בלימודי הכולל משום לימודי בית המדרש. כורח רוחני או כורח חומרי. וזעיר מה זעיר שם התחילו לחווסד כוללים בעלי מגמה מסוימת. עוד בימי ראדן יסד החפץ חיים כולל בשביל כתנים דוקא, לשם לימוד הלכות קדשים

אחרות, על ידי קבלת רבנות או הגדת שיעור, והיו שפנו למשא ומתן.

אולם מנהיגי ישיבות אחרים סברו, שאף על פי שאין להשאיר את האברך בישיבה של בחורים, מאידך אין להוציאו כאילו ללב הים, והוצאה זו למעשה, יכול שתהא הוצאה לגמרי מעולם התורה. שהרבנות אינה מצויה, או שהיא מצויה ולא כל אדם מסתגל אליה. על כן יצרו את הכולל. מין

שיעור בקבוצת "יבנה"

שיעור בישיבת "עץ חיים", בירושלים

כלום בכולל לדיינות או בבית מדרש לרבנות מקבל המשחלם אותו מלאי שהוא נזקק לו משיוטלה עליו האחריות הכבדה של הדיין ושל הרב? אין ספק שיש מקום לשיפורים ולשיפוצים. גרעין יש כאן ועתיד הוא ליתן פירות משובחים. על כל פנים ככל שאויר החיים במדינה יטויר ויכירו הכרה עמוקה בכורה המוסדות המסוארים, כגון הישיבה הכולל, לא תשובש דרך גידולו של אילן רב פירות זה.

החפץ חיים המצפה לישועה, ידע ששטח הקדשים לא עובד כל צרכו, וכשיבנה בית המקדש, נעמד בפני מחסור רציני של כהנים יודעי דיני קדשים — הקדים ויסד כולל מיוחד לשם מגמה זו. ליד ישיבת מיר הוקם כולל שעסק בעניני איסור והיתר, מעין בית מדרש לרבנים.

אין ספק שהמגמתיות פתרה בעיות רוחניות וחומריות כאחת. השתלמות זו שכוללים מסוימים התחילו להקנות לאברכים נתנה פירות משובחים.

וככל שהזמן פושט צורה ולובש צורה אחרת, נתגבש אף רעיון הכולל. בדקו ומצאו שאפשר לנצל אותו ולכוונו לאפיקים חדשים. נעשתה מעין ליבראליזציה בתוך תחומי הישן. הליכה עם הזמן. כך יש לנו מה ושם בתי מדרש גבוהים לתלמוד, שיושבים בהם אברכים צעירים ולומדים דיינות. לאחר שעם קום המדינה ניתנה סמכות משפטית לשיפוט הרבני, ראו בני תורה צורך להכשיר את עצמם לקראת תפקידי דיינים. כדוגמת מכון הרי שישל, בירושלים, ובית מדרשו של הרב הראשי אונטרמן בתל-אביב, ופה ושם משתלמים ברבנות. החקלאות אף היא חדרה לתחומי הלומדים, ומעין כולל מיוחד לעניני הלכות זרעים התחיל לפעול לפני שנים מספר בהיכל שלמה בירושלים.

כך יש כוללים שקיבלו איפוא מגמתיות ברורה. שוב אינם חייבים להיות צמודים לישיבה דוקא. הכולל יכול שיהא מוסד בפני עצמו. מוסד הקובע את סדרי לימודיו ואת שנות החשתלמות בו. בעל תכנית מוגדרת מראש ומלכתחילה.

יכול שתשאל, אם הכולל בגיבושו האחרון הוא כעל תכנית מוגדרת, האם גם ביצוע יש כאן?

שיעור בקיבוץ "שעלבים"